

Боса Надія. Що на вашу думку є творчість?

Творчість є історично еволюційною формою активності людей, що виражається в різних видах діяльності і ведуча до розвитку особистості. Через творчість реалізуються історичний розвиток і зв'язок поколінь. Воно безупинно розсовує можливостей людини, створюючи умови для скорення нових вершин. Попередньою умовою творчої діяльності виступає процес пізнання, нагромадження знання про предмет, що має бути змінений.

Творчість розглядається як ціленаправлена діяльність, результатом якої виявляється відкриті (винаходи) чогось нового, раніше не відомого або активне відповідаюче вимогам часу освоєного вже існуючого багатства культури. Необхідності в творчості являється глибоко зацікавлені відношення особистості до своєї епохи, вміння розпізнавати її наставші проблеми в контексті конкретних (соціальних, пізнавальних, професіональних, життєво-практичних) ситуацій. Направлення на рішення об'єктивно заданих, загально зазначених задач, творчі дії одночасно протікають як процес само існування і самореалізації, задовольняючи внутрішні потреби. В процесі творчості зазвичай відбувається мобілізація таких внутрішніх можливостей (відображення пам'яті, інтуїтивного схоплення думки) в існуванні якого людина спочатку не підозрює. Тому в закінченні творчої діяльності він дізнається дещо нове не тільки про внутрішній світ, але і про самого себе. Зазвичай індивід ніби то призупиняє процес другого народження, одночасно замучене і радісне творче натхнення. Будучи в двох сторонній думці (в розумінні пізнання і самопізнання) "подорож в невідоме", творчі дії завжди відбуваються до відомої ступені невідомих для самого діючого суб'єкта: воно включає в себе момент прояснення, відходження за межі початкового поняття "самої умовної проблеми".

В багатьох книгах творчість визначається як процес людської діяльності, створюючи якісні нові матеріальні і духовні цінності. Творчість являє собою винайдену в праці здатність із доставленого дійсності матеріалу (на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) нову реальність, задовольняючу загальним потребам. Види творчості виділяються характером діяльності (Творчість - процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні та духовні цінності. Творчість - здатність, здібність людини, що виникає в

процесі праці, створювати (на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) з наданого дійсністю матеріалу нову реальність, що задовольняє багатоманітність суспільних потреб.

Запитання: Як на вашу думку визначали суть творчості в психології і філософії?

Відповідь: В історії психології і філософії по-різному визначали суть творчості. В античній філософії творчість зв'язувалась з сферою кінцевого, плинного і минулого буття, а не буття нескінченного і вічного. Творчість в поглядах античних мислителів виступає в двох формах: як дещо божественне - акт народження (творіння) космосу і як людське мистецтво, ремесло. Одна з характерних рис античної філософії полягає в тому, що всяка діяльність, зокрема і творча, за своїм онтологічним значенням розглядається як нижче споглядання (пізнання). Разом з тим уже в античній філософії існували й інші точки зору на творчість. Арістотель, який доводив, що час нескінченний, тим самим відкидав божественний акт творення. Своєрідну точку зору висловлював і Платон, який вважав, що творчість є проявом тієї повноти досконалості, яка є в божественному пізнанні.

У християнській філософії Середньовіччя в поглядах на творчість найрельєфніше виявляються дві взаємозв'язані тенденції. Перша тенденція зв'язана з розумінням Бога як особистості, яка творить світ не відповідно з якимось вічним зразком, а зовсім вільно. Творчість є виклик буття з небуття за посередництвом вольового акту божественної особистості (Августин). Друга тенденція в підході до визначення творчості зв'язана з античною традицією, зокрема, з точкою зору Платона. Так, творчість Фома Аквінський розглядає як добро в завершеності, як розум, що вічно спостерігає сам себе. Людська творчість у християнстві розглядалася, насамперед, як творчість історії. Художня і наукова творчість, навпаки, розглядалася, як дещо другорядне. У своїй творчості людина мовби постійно звернена до Бога і обмежена ним, тому в Середньовіччі ніколи не знали того пафосу творчості, що характерне Відродженню.

В епоху Відродження людина поступово звільняється від Бога і починає розглядати саму себе як творця. Творчість мислителі Відродження розглядають як художню творчість, як мистецтво в широкому розумінні, що в своїй глибині й суті

розглядається як творче співпізнання. Це породило культ генія як носія творчого початку.

В кінці XIX - на початку XX ст. найбільший інтерес становлять погляди прихильників філософії життя і екзистенціалізму. У філософії життя найбільш розгорнута концепція творчості дана французьким філософом Анрі Бергсоном.

Затитання: На які компоненти поділяється творчість?

Відповідь: Основними компонентами творчого характеру свідомості є можливість створення Людиною у своїй голові таких образів, які, «матеріалізувавшись за допомогою практики, не мають аналога в об'єктивній дійсності (створення нових видів речовин, сплавів, видів рослин і тварин, ліків, препаратів, нових технічних споруд, приладів, зброї тощо); можливість людської свідомості дати відносно вірну картину тих подій, що відбуваються в майбутньому (наукове прогнозування); висунення ідей, для яких ще не визріли об'єктивні умови і передумови. Це здатність і здібність свідомості Людини до відчуження у формі ілюзії та у формі ідеологічних побудов, що не відповідають дійсності і реальному ходу речей; здібність свідомості Людини до постійного розвитку і збагачення, до творчої переробки відображеного, постійного нагромадження все нових знань.

Умовно розрізняють: а) людей з переважно творчим складом розуму, які можуть запропонувати вирішення конкретної проблеми; б) теоретиків - систематологів, що володіють здібностями до ретельного дослідження, намагаються дійти до сутності питання; в) експериментаторів, здібних помітити в масі незначних неістотних явищ основоположну тенденцію, провідну закономірність; г) людей з переважно критичним складом розуму, що сумніваються в усьому, але мало здатних дати позитивне рішення проблеми; д) ерудитів з енциклопедичними знаннями, однак не здібних і нездатних до їх творчого використання.

Такі форми мислення можуть бути притаманні людині будь-якої професії, але вкрай необхідні людям так званої творчої праці - вченим, винахідникам, письменникам, художникам, скульпторам.

Затитання: Які компоненти взаємодіють в креативному процесі?

Д. Фелдман вважав, що у креативному процесі взаємодіють три компоненти.

- Рефлексивність як основний процес, що відрізняє людину від тварини, дозволяє формувати самосвідомість, самооцінку, за допомогою мови дає змогу планувати, відображати та аналізувати світ.
- Цілеспрямованість, або інтенціональність, що дозволяє організовувати переживання та суб'єктивний досвід «всередині та зовні організму»; разом з вірою у можливість змін на краще цілеспрямованість допомагає реально змінювати середовище.
- Володіння засобами трансформації і реорганізації, які пропонуються культурою і зумовлюють індивідуальні відмінності.

Процес творчості є специфічним у різних видах діяльності і сферах знань, але незалежно від проблеми, на яку він спрямований, креативний процес включає: а) зміни структури зовнішньої інформації і внутрішніх уявлень за допомогою формування аналогій і поєднання концептуальних пропусків; б) постійне переформулювання проблеми; в) використання наявних знань, спогадів і образів для створення нового, а також використання навичок у новому ключі; г) використання невербальної моделі мислення; д) внутрішнє напруження, яке може виникати трьома шляхами: у конфлікті між старим і новим на кожному кроці креативного процесу в самих ідеях, в різних шляхах вирішення або передбачуваних продуктах. Напруження може також виникати між хаосом невизначеності і бажанням перейти на більш високий рівень організації та ефективності всередині самої індивідуальності чи суспільства в цілому. Можливо, різні види напруження виникають на різних етапах креативного процесу.

Затитання: Які використовували шляхи формування творчості з давніх давен?

Відповідь: З давніх часів як правило, рідні і близькі, які схилилися над колискою дитини, уловлюючи її перші рухи і реакцію на навколишній світ, пророкують немовляті велике майбутнє. Фантазія батьків у даній сфері не має меж. Тут, плідно висуваються гіпотези з приводу того хто знаходиться перед ними. Швидше за все це майбутній великий (велика): учений; полководець; композитор; естрадний виконавець;

спортсмен; фото-модель; підприємець; релігійний діяч і т. д. Але дані припущення залишаються тільки припущеннями, не більш того, тому що поле реалізації особистості безмежне. Присутність у людини творчого початку самореалізації призводить до здатності діяти - що це, дар від природи чи результат величезних зусиль особистості на шляху розвитку і самовдосконалення? На це питання не існує відповіді. Про те зазначивши що природне бажання людини внести свій внесок у благо суспільства, а також потреба в самореалізації, надає особистості можливість прожити прекрасну і повну гармонію життя.

Відповідь: Яка існує ієрархія ціннісних рангів?

Відповідь: Існує ієрархія ціннісних рангів, що характеризує ступінь схильності людини до художньої творчості: здатність, обдарованість, талановитість, геніальність.

Здатність – означає "набута властивість чи підхожість людини або речі до чогось". Не кожен має здатність до чогось, тому прикметник здатний прикладають до людини, що під впливом тих або інших умов у житті набула певних властивостей, а не народилася з ними.

Обдарованість – поняття загальної психології; високий рівень задатків, схильностей. Обдарованість є результатом і свідченням високого рівня інтелектуального розвитку індивіда

Існує загальна і спеціальна обдарованість.

Розрізняють обдарованість технічну, наукову (зокрема математичну), музичну, поетичну, художню, артистичну та ін. Вищими рівнями обдарованості є талант і геніальність.

Оскільки обдарованість виявляється у конкретних психічних процесах, розрізняють моторну, сенсорну, перцептивну, інтелектуальну обдарованість.

Талановитість – високий рівень обдарованості, природний хист людини до певного виду діяльності; видатні природні здібності людини до діяльності в якійсь галузі та уміння, які розвиваються з набуттям навичок і досвіду. Талант обумовлює високий рівень розвитку спеціальних здібностей, які дають людині змогу успішно, самостійно й оригінально виконати певну складну діяльність.

Вирізняються певні типи таланту, якими володіють люди в тій чи іншій мірі. Говард Гарднер написав книгу в якій він визначив сім типів таланту:

- вербально-лінгвістичний (відповідає за здатність писати і читати, властивий журналістам, письменникам і юристам)
- цифровий (характерний для математиків)
- просторовий (властивий дизайнерам та художникам)
- фізичний (ім наділені спортсмени та танцюристи, ці люди легше навчаються на практиці)
- особистісний (його також називають емоційним; відповідає за те, що людина говорить сама собі)
- міжособистісний (люди з цим талантом часто стають політиками, ораторами, торговцями, акторами)
- талант навколишнього середовища (цим талантом бувають наділені дресирувальники, землероби).

Геніальність — це набір здібностей, який визначає появу творів, що мають історичне значення в житті суспільства, засвідчують нову епоху в розвитку культури, науки та науково-технічного прогресу.

Геніальність — це найвищий ступінь прояву творчості. Реалізується в створенні тих або інших добутків, що мають важливе значення для розвитку суспільства. Для особистості генія характерні такі риси, як творча продуктивність, володіння певною методологією, готовність до подолання стереотипів і традиційних настанов.

Затитання: Що на вашу думку є самореалізація?

Самореалізація — прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей. У деяких напрямках сучасної західної психології самоактуалізація висувається на роль головного мотиваційного фактора, на протипагу біхевіоризму і фрейдизму, за якими поведінкою особистості рухають біологічні сили.

З. Фрейд був одним з перших, хто спробував побачити в домінуючих інстинктах людини потреба в самореалізації. Самореалізація, по З. Фрейдові, локалізується в несвідомому шарі людської психіки і виявляється в "прагненні до задоволення", властивій людині з народження. Цієї інстинктивної потреби в самореалізації протистоять нав'язані суспільством імперативні вимоги культури (норми, традиції, правила і т. д.), основна функція яких складається в цензурі за несвідомим, у придушенні інстинктоподібних потреб.

Чимало сторінок присвячує характеристиці потреби в самореалізації Е. Фромм. Він зв'язує її з потребами людини в ідентифікації і цілісності. Людина, відзначає Фрейд,

відрізняється від тварини тим, що він прагне вийти за межі безпосередніх утилітарних запитів, хоче знати не тільки те, що необхідно йому для виживання, але і прагне пізнати сенс життя і сутність свого "Я". Ця самореалізація досягається індивідом за допомогою вироблюваної їм системи орієнтацій у спілкуванні з іншими людьми.

Потреба в самореалізації, згідно з Фроммом, є екзистенціальна потреба – психічний стан, вічне і незмінне у своїй основі. Соціальні умови здатні змінити лише способи її задоволення: вона може знайти вихід у творчості й у руйнуванні, у любові й у злочині і т. д.

Для мислителів матеріалістів, не підлягає сумніву, що прагнення людини до самореалізації має не інстинктивне, а іншої природи походження і, зобов'язано своїм існуванням "другій людській природі", що містить у собі: а) трудовий спосіб існування; б) наявність свідомості; в) специфічний людський вид взаємин між людьми – спілкування за допомогою другої сигнальної системи. Завдяки цьому людина стала "суспільною твариною".

Самоактуалізація припускає наявність сприятливих соціально-історичних умов. Це безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, як звершення своєї місії, або покликання, долі тощо, як повніше пізнання і, отже, прийняття своєї власної початкової природи, як невпинне прагнення до єдності, інтеграції, чи внутрішньої синергії особистості.

На думку Маслоу як гуманістичного психолога, бути здоровою повноцінною людиною – означає бути самоактуалізованою особистістю. Кожна людина прагне актуалізувати свій потенціал, тобто стати настільки розвинутою особистістю, наскільки дозволяють її здібності: "Для повного щастя музикант повинен грати, художник-малювати, а поет-писати. Людина має стати такою, якою вона може бути. Цю потребу ми можемо назвати самоактуалізацією".

Самоактуалізація визначається як "неперервна актуалізація потенціалів, здібностей, талантів, як виконання місії, як повніше визнання і прийняття людиною своєї власної внутрішньої природи, як невпинне прагнення до внутрішньої єдності, інтеграції чи синергії". Самоактуалізовані люди досягли того рівня особистісного розвитку, що потенційно закладений в

кожному, вони живуть повним життям і якнайкраще виконують те, до чого вони здатні.

Самоактуалізовані люди мають міцні етичні стандарти, хоча це не завжди звичайні стандарти правди і кривди. Коли мова йде про їхні принципові цінності, вони поведуться незалежно і нетрадиційно. Вони сприймаються як ексцентричні та непоступливі, якщо хтось не докладає зусиль, щоб зрозуміти суть їхньої поведінки. Разом з тим вони не вимагають від свого оточення негайного вдосконалення. Знаючи недоліки суспільного життя, вони приймають з розумінням, що зміни в ньому на краще можуть бути поступовими, повільними, але їх легше досягти, працюючи всередині цієї системи.

Проблематику самоактуалізації активно розробляв А. Маслоу. Він вважав, що самоактуалізація є найвищою потребою людини, відповідно до «піраміди потреб». Відповідно до його теоретичних положень, людина здатна до задоволення більш високих (з піраміди) потреб тільки після того, як задоволені нижчі. Отже, щоб людина змогла самоактуалізуватися, їй спочатку необхідно задовольнити всі інші потреби відповідно до піраміди. Також А.Маслоу у своїх роботах визначив загальні характеристики людей, що самоактуалізувалися (зрілих людей, які змогли реалізувати свій потенціал, талант, здібності): добре психологічне здоров'я, задоволені базові потреби, віра у своє покликання, у справу, якою займаються. Вони роблять свою справу заради вищих кінцевих цінностей, заради принципів, які мають цінність самі по собі. Вони захищають і люблять ці цінності, які не є для них порожньою абстракцією

Запитання: Як ви вважаєте за якими характеристиками визначаються самореалізовані люди?

Самореалізовані люди визначаються такими характеристиками:

- Ефективне сприйняття реальності. Тривоги, стереотипи, ілюзії мають незвичний вплив на сприйняття світу самоактуалізованою людиною, Маслоу назвав таке неспотворене сприйняття "буттєвим пізнанням". Люди толерантніші до суперечностей та невизначеності.
- Прийняття себе, інших, природи. Самоактуалізовані люди здатні приймати себе такими, якими вони є. Вони не схильні до своїх недоліків та слабостей.

- Безпосередність, простота та природність. Самоактуалізовані люди визначаються простотою, відсутністю нещирості або бажання справити враження на когось.
- Фокусованість на проблемі. Люди віддані обов'язку, покликанню, поставленим перед собою завданням або роботі, яку вони вважають важливою. Вони живуть щоб виконати свою місію, Маслоу порівнював таку своєрідну поглинутість працею з любовним захопленням.
- Незалежність: потреба в усамітненні. Люди відрізняються гострою потребою недоторканості внутрішнього життя і в тому, щоб час від часу побути на самоті. Зберігають рівновагу та стійкість у ситуації невдач та особистих нещастя.
- Автономія: незалежність від культури та оточення. Люди вільні в своїх діях, вони не залежать від інших людей чи світу в задоволенні своїх потреб.
- Свіжість сприйняття. Самоактуалізовані люди завжди живуть почуттям шанобливого хвилювання перед життям, черпаючи оновлення та сили.
- Вершинні або містичні переживання. Це особливі екстатичні стани, які переживаються в кульмінаційні моменти любові, інтимності, творчих відкриттів, пізнання, розуміння, злиття з природою. А також моменти сильного хвилювання та високого напруження або ж моменти спокою блаженства, душевного спокою.
- Суспільний інтерес. Люди відзначаються щирим бажанням допомогти своїм братам стати кращими. Це особливий вид братерської любові.
- Глибокі міжособистісні стосунки. Вони здатні до "більшого єднання, більшої любові, більш досконалої ідентифікації, більшого стирання меж між Его, ніж це вважали би можливим інші люди".
- Демократичний характер. Люди демократичні не мають упереджених поглядів, вони готові вчитись в інших, не проявляючи зверхність.
- Розрізнення цілей та засобів. Самоактуалізовані люди більш впertі, стійкі.
- Філософське почуття гумору. Таких людей приваблює філософський гумор, що викликає більше посмішку ніж сміх.

- Креативність. В креативних людей творчість проявляється де вони можуть прикрашати житло, зустрічати друзів, частувати їх, проявляти себе максимально творчо.
- Опір культурі. Люди перебувають в гармонії зі своєю культурою, вони автономні, впевнені в собі.

Затитання: На вашу думку вивчаючи професійну самореалізацію які моменти слід відмітити?

Відповідь: Вивчаючи професійну самореалізацію, слід відмітити кілька суттєвих моментів, які можуть допомогти прояснити ситуацію, що склалася в психологічній науці стосовно феномена професійної самореалізації.

По-перше, професійна самореалізація є надзвичайно важливою на шляху професійного становлення особистості, оскільки саме професійна діяльність слугує основним критерієм, що дає людині можливість з'ясувати, вдалося її життя чи ні.

По-друге, в наявних дослідженнях аналіз феномена професійної самореалізації здійснюється у тісному взаємозв'язку з вивченням здатності особистості щодо творчого самоперетворення різних аспектів її Я. Тому важливо проаналізувати основні положення зазначеного напрямку в контексті професійної самореалізації особистості.

По-третє, основу ефективної професійної діяльності особистості складає можливість реалізувати себе у творчій праці. Але, на жаль, часто мотивами трудової діяльності людини є не прагнення до самоактуалізації через творчу працю, а прагнення задовольнити свої біогенні й соціогенні потреби більш низького порядку. Тому дуже важливо виявити психологічні умови професійної самореалізації особистості, тобто те, наскільки взаємозалежні сформовані ціннісні орієнтації з вибором професії і наскільки людина бачить особистісний смисл у своїй професійній діяльності. Зміст професійної самореалізації неможливо зрозуміти без аналізу й врахування життєвих принципів і смислів, життєвих цінностей, ідеалів, життєвих можливостей і здібностей, життєвих домагань та ін., того, що ще недостатньо розроблено в сучасній психології. Зміна такої ситуації можлива лише при зміщенні акцентів у психологічних дослідженнях особистості. По-третє, важливість феномена професійної самореалізації проявляється не тільки в процесі поступального особистісного й

професійного розвитку, самовдосконалення, досягнення гармонії, але й відіграє важливу роль в усіх інших формах реалізації особистості – соціальній, особистісній та ін.

По-четверте, професійна самореалізація в будь-яких формах дозволяє задати для конкретної людини доволі чіткі межі та орієнтири можливого й бажаного (її дій і вчинків, діяльності й поведінки, активності в цілому). За допомогою професійної самореалізації практично задається соціально-психологічний простір перебування (існування) суб'єкта в професії, професійні смисли і принципи, цінності й ідеали, норми і правила.

По-п'яте, сконструйований суб'єктом простір включає найбільш значимі події та явища діяльності, які є вираженням власної індивідуальності як значимої й потрібної для себе та інших (самовираження), самоздійснення (реалізація своїх потенцій), самоутвердження, самостійності (здатність до планування, регулювання цілеспрямованості власної діяльності, до рефлексії та саморефлексії), творчості (здатність до автономної поведінки, саморегуляції й міжсуб'єктної взаємодії), самоосвіти, впевненості в собі, послідовності в досягненні цілей, умінні відстоювати свої права тощо. Високий рівень самореалізації є результатом становлення усвідомленої суб'єктної позиції особистості на шляху виявлення, розкриття та опредметнення своїх сутнісних сил.

Затитання: За яких умов виявляється творче мислення?

Відповідь: Дослідження психології творчого мислення показали, що воно виявляється за певних умов, які цілком піддаються опису та чіткому визначенню.

По-перше, це виникнення проблемної ситуації. Якщо на попередніх етапах певний спосіб розв'язання тих чи інших завдань був досить успішним, людина схильна і надалі дотримуватись його. Якщо цей спосіб уже не спрацьовує, виникає проблемна ситуація, яка збуджує увагу, змушуючи людину мислити нестандартно. І що більше зусиль вона витратить на те, щоб знайти і застосувати на практиці новий спосіб розв'язання завдання, то вірогідніше звертання до нього в майбутньому. Психологічні витрати на виявлення нового способу розв'язання, як свідчать дослідження, пропорційні прагненню використовувати його якомога частіше.

По-друге, мислення стимулюється до творчості за умов наявності усталених стереотипів. Саме стереотипи, що склалися завдяки успішному застосуванню тих чи інших методів

розв'язання завдань протягом історично тривалого часу, нерідко заважають людині відмовитись від звичного і шукати нового, більш придатного шляху їх розв'язання. Один із способів подолання усталених стереотипів полягає в тому, щоб на деякий час припинити спроби розв'язання завдання, щоб потім повернутись до нього з твердим наміром віднайти нові шляхи.

По-третє, максимальної ефективності й результативності у розв'язанні інтелектуальних завдань можна досягти за умови оптимальної мотивації та відповідного рівня емоційного збудження, суто індивідуального для кожної людини.

По-четверте, що більшим тезаурусом, тобто запасом знань, володіє людина, то ширше вона виходить за межі її власне професійної діяльності, то різноманітнішими будуть її підходи до розв'язання творчих завдань.

Джерела:

1. Давиденко А.А. Процес творчості // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – №12. – С.69-72
2. Музика О.Л. Ціннісна регуляція і ціннісна підтримка розвитку творчих здібностей // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №6. – С.1-7.
3. Варій М.Й. Психологія навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009.
4. Романець В.А. Психологія творчості. – К.: Либідь, 2004.
5. Петровская И.Б. Активізація інтелектуального і творчого потенціалу // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – №10. – С.1-10.
6. Губенко О.В. Психологічний аналіз творчої діяльності. Біополярна концепція механізмів творчого мислення // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – №6. – С.68-80.

Стаття надійшла 20 травня 2016 р.